

Parada nupcial de l'esperver cendrós.

L'esperver cendrós de l'Alt Empordà

RAMON FORTIÀ I RIUS

De totes les aus de presa de l'ornitofauna paleàrtica –regió zoogeogràfica a la qual pertany el nostre país–, ben segur que sigui l'esperver cendrós (*Circus pygargus*, L.) aquella que ha experimentat una devallada demogràfica més espectacular en els darrers anys, i també la de futur més incert i preocupant. L'excessiva rompuda de les terres, en bé del conreu, ha portat a l'espècie a haver d'abandonar les estepes on nidificava per acabar instal·lant els nius als camps de cereals. La coincidència entre l'època reproductora i la sega –actualment amb maquinària pesada– estan abocant l'esperver cendrós cap una lenta i dramàtica agonia.

D'una població mundial estimada en prop de 500.000 parelles en els seus inicis, s'ha passat avui en dia al voltant de les només 8.000, la qual cosa

suposa una reducció de més del 98% en els seus efectius. El gruix de la població d'espervers cendrosos es troba repartit entre Espanya i França, amb aproximadament 3.000 parelles a cada país. A Catalunya, si bé les xifres ens donaven més de 50 parelles a finals dels anys 80, actualment s'han reduït a 20-25, de les quals 7-8 se situen a la comarca de l'Alt Empordà i concretament als termes municipals de Navata i Vilanant.

Els espervers cendrosos comencen a arribar a casa nostra a finals de març i ho van fent durant tot el mes d'abril. Vénen de passar l'hivern a les sabanes clares i a les planes herbàcies de l'Àfrica transahariana i central.

A l'Empordà, els mascles solen arribar primer i ocupen els territoris de nidificació establerts ja en anys anteriors. Les femelles ho fan pocs dies més tard. També és comú una arribada més o menys simultània. Durant gran part del temps els mascles

efectuen vols circulars ascendents pel cim de la zona de cria amb la intencionalitat d'atreure les possibles femelles de pas. Els lligams entre les parelles poden perpetuar-se durant anys successius, és però, l'arrelament a un determinat espai, el responsable d'aquest fet, més que no pas el vincle entre individus.

El festeig, l'ofrena i la parada nupcial

Quan el mascle s'adona de la presència d'una femella, comença a volar sobre seu insistentment, bategant les ales fins molt avall i de manera força incisiva. Aquest és l'inici d'un procés anomenat festeig i que tindrà com a objectiu la cohesió entre sexes, i el convenciment per part de la femella (recurs limitant) que aquell mascle és el més idoni per a la procreació. El

Niu amb ous d'esparver cendrós.

Polls de menys de quinze dies, al niu.

L'esparver

mascle té com a finalitat última l'assolir la còpula. El període que va des de l'inici del festeig fins a la posta dels ous és força variable; s'han registrat casos extrems de 15 i 45 dies.

Una de les fases més espectaculars i interessants, a la vegada, del festeig, és el de l'ofrena. Aquest fenomen es troba força estès en el regne animal i és particularment complex en els humans. En el cas dels cendrosos, el mascle porta a la femella un obsequi en forma de menjar. La presa és intercanviada al vol i, després que la femella se l'ha menjada, s'inicia tot un seguit de jocs aeris. L'ofrena té una funció cohesionadora entre els sexes i dona inici al que anomenarem parada nupcial. Les parades nupcials tenen lloc en qualsevol punt de l'àrea de cria i són particularment intenses després del lliurament de menjar, del mascle a la femella. Les relacions entre els dos sexes que fins ara havien estat distants, limitant-se a vols planats i circulars per la zona, passen a ser més íntims i coordinats. El mascle fa picats sobre la femella, que pot estar parada a terra o volant. Sovint aquests picats són en espiral, de manera que la femella pot associar-se a mig tirabuixó amb el mascle, encarant ambdós les potes. En d'altres ocasions, quan la femella resta parada a terra, el mascle l'obliga a aixecar-se, moment en què aquella sol donar mitja volta tot enfrontant les potes. Aquests moviments no es donen mai de forma aïllada, sinó que formen seqüències més o menys contínues.

La construcció del niu

Uns quants dies abans de la posta dels ous i mentre dura la construcció del niu, la femella deixa de caçar i és alimentada pel mascle. Com de manera prou clara hem pogut comprovar, és el propi mascle qui escull i determina l'emplaçament del niu, parant-se repetides vegades al lloc on es construirà.

En la construcció intervien ambdós sexes malgrat que és la femella la que hi participa més activament. Dels onze casos de nidificació o intents de nidificació localitzats en els darrers dos anys, 7 han estat en sembrats d'ordi, 2 en ordi i civada, 1 en blat i 1 en raigràs. Durant el temps d'espera per la posta, la femella passa la majoria del temps parada sobre una branca seca, un pal de llum o qualsevol altre objecte enlairat, tot esperant que el mascle li subministri l'aliment. Tant bon punt arriba aquest, la femella surt llançada al seu encontre. L'intercanvi sol esdevenir a terra en aquesta primera fase, malgrat que també pot ser a l'aire, ja sigui per contacte, ja sigui a distància. Freqüentment la femella emet una mena de xiulet sord ("Pssssiiii") repetit diferents vegades en aparèixer el mascle i anar aquella a trobar-lo.

Ambdós sexes efectuen sovint breus visites (generalment d'1 a 2 minuts) a allò que serà el seu futur niu. Aquest, situat arran de terra, té una estructura molt senzilla, format bàsicament pel mateix cereal on està situat, i completat amb espigues que porten dels camps adjacents. Les mesures del niu són extremadament homogènies en tots aquells als quals s'ha accedit. Així hi trobem una petita depressió central on se situen els ous, amb diàmetres interns de 15-19 cm i diàmetres externs de 24-25 cm. El diàmetre total del niu està comprès entre 47 i 53 cm. La posta té lloc pel mes de maig, encara que també és possible que sigui pel juny.

La posta dels ous i la incubació

La femella comença a covar a partir de quan posa el primer ou. Els ous són postos amb una diferència de temps que va d'1 a 3 dies; d'aquí ve que els polls neixin escalonats. Dels quatre nius localitzats quan encara hi havia ous, 3 en tenien 4 i 1 en tenia 3. D'aquest darrer niu amb 3 ous, del

qual la femella era un individu de primer any, només n'eclosionaren 2, la qual cosa ens ve a confirmar el fet de la baixa fertilitat de les progenitores joves.

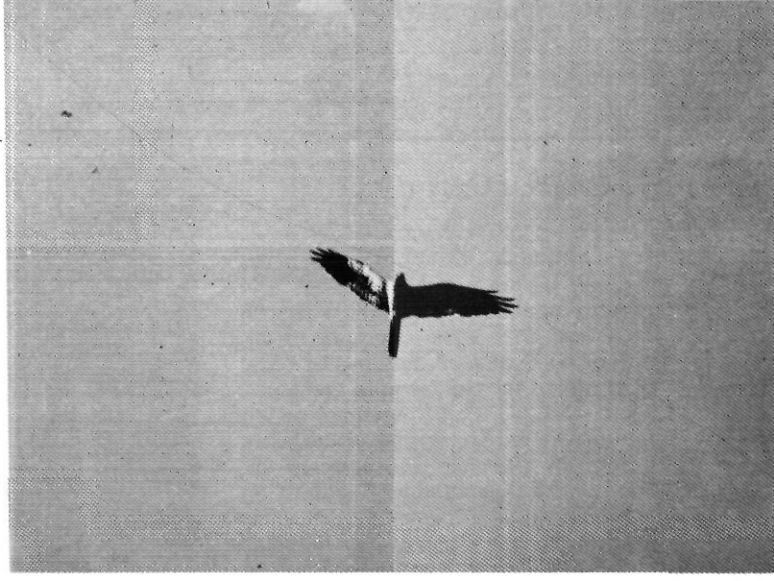
Els ous són de color blanc a l'exterior i verdosos interiorment. Tenen forma el·líptica, encara que no massa accentuada. Dels 15 que hem pogut estudiar, la mitjana de pes ha estat de 24,16 gr, amb xifres extremes de 22 g i 26,5 g. Les dimensions mitjanes són de 32,9 mm x 40,8 mm, amb mesures límit de 31,8 mm i 34,6 mm pel diàmetre transversal i de 39,5 mm i 43,5 mm pel diàmetre longitudinal.

Mentre dura la incubació, que acostuma a ser de 28-29 dies per cada ou, la femella només surt del niu per menjar. No és rar també que quan fa molta estona que és al niu i el mascle no arriba amb aliment, surti a allò que en podríem dir "estirar les ales". En ocasions abandona momentàniament la posta per anar a cercar una espiga que portarà al niu ràpidament i amb tota discreció.

Quan la femella és dins el niu i el mascle arriba amb una presa, aquest vola a baixa alçada al seu damunt tot estirant les potes i ensenyant el menjar. Altrament la mare, a causa de la cobertura del sembrat, no s'adonaria de la presència del mascle amb l'aliment. De seguida surt la femella i es produeix l'intercanvi, generalment a terra i sempre en un mateix lloc. Si en el moment que es produeix el canvi, la femella detecta la presència d'algun intrús, aquesta ignora la presa i, després d'una breu i propera inspecció del subjecte, en cas que aquest intenti amagar-se, comença a volar sobre seu emetent un característic crit ("iee-iee-iee-iee") d'alarma, repetint seqüències successives de 4-5 sons mentre vola insistentment sobre seu. El mascle també pot actuar de manera similar, malgrat que generalment adopta un paper força passiu, allunyant-se de l'escena o cridant només durant una breu estona per desaparèir.

Polls de més de dues setmanes.

Poll volador, emplomissat del tot.

ser tot seguit. Cal destacar que en cas que la femella sigui descoberta al mateix niu, no abandonarà la posta fins que el visitant sigui visible, tot i sentint les seves passes prop seu. Tanmateix, en aquest cas, s'allunyarà silenciosament i mai no emetrà els senyals esmentats.

El nombre de peixements diaris del mascle a la femella mentre aquesta incuba és força variable. S'han observat casos en què no es passa de 4 i d'altres en què el registre és superior a 10. Segurament que el tamany de la presa aportada sigui un factor determinant de la freqüència i el nombre de peixements. Val a dir que aquests són també més freqüents de bon matí i cap al tard, a hores en què la insolació és menys intensa.

Cal remarcar també que és durant aquesta fase de la reproducció que la femella efectua la muda de les plomes remiges i rectrius, que s'acaba de completar en la primera setmana de vida dels polls. Aquest fet és totalment lògic si considerem que aquesta és l'època de l'any en què la femella haurà de volar menys. Hi ha, per altra banda una regulació de tipus hormonal del procés.

El naixement dels polls i la incubació

En néixer, els polls presenten un plumissol poc dens i de color blanquinós. Als pocs dies aquest plumissol és substituït per un altre de color més torrat i espès. La femella resta sempre amb els petits durant aproximadament les dues primeres setmanes de vida, ja que els polls tenen fins llavors escasses possibilitats de desplaçar-se. La tasca de la mare és, doncs, de garantir una protecció més efectiva dels indefensos pollets i, alhora, de subministrar-los ombra. No cal dir que l'aportació de menjar és també a càrrec del mascle, predominant de manera gairebé absoluta els intercanvis aeris entre aquest i la femella.

Ben aviat es desenvolupen els canons dels quals sortirà la ploma

pròpiament dita. Les primeres en sortir són les remiges, seguides de les escapulars i les rectrius. Cal dir que el creixement de les plomes és extremadament ràpid. Passades les dues setmanes els polls tenen ja capacitat de fer petites galeries al sembrat a fi i efecte de protegir-se dels raigs del sol. La femella fa cap al niu només per portar el menjar que va caçant el mascle. També hi va per dormir i a protegir els polls en cas de pluja. La resta del dia el passa patrullant per la zona o bé parada en algun indret enlairat prop del niu.

La curiositat dels polls, a les dues primeres setmanes de vida, en presència d'un visitant, esdevé a partir de llavors d'una gran agressivitat. Per això se situen els joves cendrosos amb les ales obertes i amb el dors recolzat a la vegetació, i llencen les potes cap endavant tot intentant prémer amb les ungles que ja comencen a ser força desenvolupades. Rarament es defensa amb el bec.

Quan arriba la mare amb el menjar, es para al mig del niu —el qual ha perdut tota l'estructura inicial i s'ha convertit en una mena de plataforma desdibuixada—, moment en què els joves surten de les galeries amb fondària variable i se situen també al centre del niu tot estirant el coll, obrint la boca i amb les ales penjant i vibrant. És llavors quan la femella va desquarterant la presa i la dona als diferents polls els quals, a mesura que s'atipen, retornen a refugiar-se entremig del sembrat. Un cop repartit el menjar la femella abandona el niu.

Al voltant de les tres setmanes, la femella ja no dona l'aliment a la boca sinó que deixa la presa al niu tal i com el mascle li ha lliurat. En apropar-se a les quatre setmanes de vida, el plumissol va caient de manera progressiva per tal de deixar pas a un plomatge juvenil de color marró argila, fàcilment diferenciable del de la femella adulta. Destaca en els joves la presència d'una taca blanca al clatell que contrasta clarament amb la resta del plomatge. Els polls ja no romanen al

niu sinó que cada vegada se n'allunyen més. Al mes de vida els cendrosos efectuen petites volades sense enlairar-se massa i abandonen els voltants del niu de manera quasi definitiva.

La iniciació al vol i a la caça

La següent fase serà la iniciació al vol i l'ensinistrament a la caça. Si fins ara tota l'acció ha tingut lloc al mateix camp on es trobava el niu, a partir del moment en què els joves poden efectuar curts vols, l'escena se situa en algun dels camps adjacents o propers. Així podrem parlar de l'existència d'un camp de nidificació i cria, i un camp d'ensinistrament i aprenentatge. Durant aquesta etapa la femella és la que interve de manera més decisiva. Sovint encalça els joves tot obligant-los a efectuar petites volades. Tanmateix, situant-se prop dels polls voladors, els engresca al joc de ser perseguida ara i adés.

Si fins aquest moment era la femella la que portava el menjar als joves, ara són aquests els que li van a cercar. Abans que l'aliment arribi a un dels polls, hauran de produir-se dos canvis successius: un del mascle cap a la femella i un segon de la femella cap al jove.

En aquesta darrera etapa de la reproducció l'activitat queda gairebé reduïda a les hores de menys radiació solar, és a dir a l'albada i al capvespre. Llavors, els esparvers són visibles, situant-se preferentment damunt les bales de palla. Durant la resta del dia els animals romanen refugiats en algun marge o bé sota d'aquestes mateixes bales de palla.

És freqüent en aquests primers dies de vol que els joves comencin a caçar insectes a terra. També de vegades hem pogut observar com, tot i essent encara alimentats pels progenitors, capturen ja algun vertebrat com petits rosegadors que al crepuscle freqüenten els espais oberts.

L'esparver

En arribar la nit, mentre els pares llisquen baixos sobre els camps a la recerca d'aliment, els joves busquen recés per anar a jòc i, sempre es fan un jaç en qualsevol marge d'herba al qual poden fer cap les nits següents. Tant mascles com femelles poden agrupar-se per sexes per passar junts la nit en allò que en podríem dir "dormidors", generalment situats en sembrats que encara no han estat segats. Tots els mascles i les femelles que fan niu en una mateixa zona, es reuneixen en llustrear i, després de voltar insistentment sobre un determinat camp, es van enfonsant entre la vegetació. Així, hem observat, dormidors de mascles i femelles formats per 3-4 i 5 exemplars respectivament. Aquests indrets es mantenen en dies successius malgrat que, a causa de l'època avançada en què es constitueixen, poden ser vistos només durant pocs capvespres.

El llarg viatge de retorn

A finals de juliol i principis d'agost, els esparvers cendrosos comencen a marxar. Primer ho faran aquells que hagin perdut la descendència i per tant, no els arrei cap lligan a les terres on han passat gran part de la primavera i de l'estiu. Aquells que hagin aconseguit portar la cria a bon terme, retardaran la marxa cap a terres africanes uns quants dies. Els joves, cada cop efectuaran desplaçaments més llargs des dels camps d'aprenentatge, i la seva autonomia alimentària també augmentarà. De cop, aproximadament vint dies més tard que encetin els primers vols, després que el joc els hagi servit durant tot aquest temps com a eina per madurar actituds que els seran profitoses i necessàries per sobreviure en un futur immediat, els joves esparvers emprendran també el llarg viatge.

El territori, les tècniques de caça i l'alimentació

Des del moment de l'arribada dels esparvers cendrosos, hom s'adona que llur presència és més o menys constant dins una mateixa zona. Fins el moment de la construcció del niu i la posta dels ous, observarem l'existència d'allò que anomenarem àrea d'activitat. El territori com a tal es defineix a partir de la construcció del niu i està constituït per l'espai que ocupa el sembrat on està instal·lat. Més enllà d'aquest límits parlarem d'àrea d'activitat.

El territori doncs, té una extensió força reduïda, i és defensat activament per qualsevol dels progenitors. Els

Masclle adult d'esparver cendros.

atacs es fan particularment conspicus davant la presència d'altres rapinyaires presents a la zona, com el falcó mostatxut (*Falco subbuteo*), l'arpella (*Circus aeruginosus*), el falcó pelegrí (*Falco peregrinus*), el xoriguer (*Falco tinnunculus*), l'aligot (*Buteo buteo*) o l'esparver vulgar (*Accipiter nisus*). També són atacats els còrvids, com el corb (*Corvus corax*) i la garsa (*Pica pica*). Aquesta mereix especial comentari per la seva abundància, de manera que els atacs dels esparvers cendrosos a les garses són molt freqüents, especialment en presència dels polls. Les persecucions a aquests còrvids no tenen mai intenció de captura sinó només de fer por a l'intrús que sol anar-se a refugiar entre la vegetació d'arbustos dels marges dels camps.

Dins el territori, la presència de congèneres és suportada de manera variable. En ocasions hem observat una gran tolerància, mentre que en d'altres s'ha fet notar un cert comportament agressiu. Una anàlisi més acurada d'aquest comportament de rebuig potser ens portaria a la descripció de conductes lúdiques o de joc, també ben freqüents entre els adults.

L'àrea d'activitat, emprada per la captura d'aliment, no és defensada contra els intrusos. Les àrees d'activitat de les diferents parelles s'amaguen a causa de la gran extensió. No és rar de veure dos mascles caçant junts sobre un mateix camp. Si bé la recerca de preses té lloc preferentment en un radi de no més de 3-4 km al voltant del niu, també han estat observats exemplars caçant a distàncies lleugerament superiors.

Malgrat el que podríem suposar, les àrees en què desenvolupen les activitats els esparvers cendrosos, no són excessivament allunyades de la presència humana, ans al contrari, hem observat una certa preferència pels

indrets humanitzats, propers a pobles i cases pairals, on l'anar i venir dels agricultors amb els seus tractors i altres estris és gairebé una constant.

L'esparver cendros és una espècie a la qual podríem definir com de semi-social; la presència d'individus coespecífics en una mateixa zona és una condició important per la instal·lació dels nius a les àrees tradicionals de cria. L'existència d'aquestes relacions àmplies entre els components d'una mateixa població els dóna confiança en el seu assentament a la vegada que permet una ben segura comunicació entre ells, ara per ara imperceptible pels humans.

La figura del cendros anant de caça es inconfusible. Invariablement planeja sobre els camps a poca alçada del sembrat, batega les ales intermitentment, lleugerament inclinades respecte a l'horitzontal, de manera que el cos forma una mena de V. D'aquesta forma recorre tot l'espai obert, ressegueix qualsevol sinuositat i relleu del terreny. Mai no l'hem pogut observar a l'interior d'espais boscosos. De sobte es llença a terra per tal de capturar alguna presa. Rarament persegueix ocells al vol. Li agrada especialment de caçar sobre aquells camps que han estat tallats fa poca estona. De vegades ha estat vist caçant immediatament després d'haver-se llençat d'algun lloc enlairat (caça a l'aguit). Pot efectuar també breus vols planejadors.

Quant a la classe de preses que captura, l'esparver cendros és una au que varia la dieta en funció de les disponibilitats alimentàries de l'àrea de cria. Així a l'Empordà, a causa del caràcter antropomòrfic de la població de cendrosos, el pardal comú (*Passer domesticus*) constitueix una de les peces més importants de la seva dieta, tant en allò que fa a nombre de preses

Resultats de l'operació esparver cendrós

ANY 1984

	Niu núm. ^(a)	Ous	Polls nascuts	Polls en vol	Polls totals ^(b)	Causas ^(c)
Navata	1	?	3	0	0	Espoliació
	0	?	3	2	2	Mort per la segadora
	3	?	0	0	0	Xafats per la segadora
	4	?	0	0	0	Xafats per la segadora
	5 ^(?)	-	-	-	-	
Vilant	6	?	3	0	0	Espoliació

ANY 1985

	Niu núm.	Ous	Polls nascuts	Polls en vol	Polls totals	Causas
Navata	1	4	0	0	0	Xafats de manera furtiva i volunt.
	2	4	4	0	0	Morts i esquartrats furtivament
	3	3	2	1	0	poll no volador mort furtivament poll volador mort furtivament per tret
	4	4	0	0	0	Espoliació
Vilant	5 ^(?)	-	-	-	-	
	6	?	5	0	0	Espoliació
	7 ^(?)	-	-	-	-	

(a) Amb el símbol (?) expressem aquells casos en què no s'ha localitzat el niu però que es gairebé del tot segura la instal·lació de la parella corresponent, però es desconeixen els resultats finals de la nidificació.

(b) Nombre de polls que arriben a abandonar el territori de nidificació per emprendre la migració. Podem dir que és el nombre de polls definitivament salvats.

(c) Causes o motius de la desaparició o destrucció dels ous, i de la sostreta o mort dels polls que han nascut o han començat volar.

capturades com a biomassa aportada. També té força incidència sobre alàudids com l'aloza (*Alauda arvensis*) i la cogullada (*Galerida cristata*), especialment en les fases de polls. Un tercer grup poc important, al contrari d'allò que es podria suposar, el constitueixen els petits rosegadors i especialment l'abundant ratolí de camp (*Apodemus sylvaticus*). Tot això es veu completat per un ampli ventall d'insectes ingerits, especialment de l'ordre dels Ortòpters i dels Coleòpters. Altres vertebrats capturats han estat la puput (*Upupa epops*), la guatlla (*Coturnix coturnix*), la cardina (*Carduelis carduelis*), el llangardaix comú (*Lacerta lepida*), el conill (*Oryctolagus cuniculus*) en estat juvenil, i fins i tot una vegada observarem com un mascle portava una serp de mitjanes dimensions al niu, sense arribar a determinar l'espècie. Cal dir que propers estudis més acurats, a base de l'anàlisi d'egagròpiles, ens permetran aprofundir més en l'espectre tròfic d'aquest rapinyaire.

Hem de remarcar finalment que un cop les preses han estat capturades

pels adults i especialment pel mascle, són processades de manera que en ser lliurades als polls, ja estan parcialment mutilades i esquarterades. A mesura que els joves van creixent, les peces aportades mostren cada vegada estats més intactes.

L'Operació Esparver Cendrós, una necessitat

Però tot el que fins ara hem descrit correspondria a la vida d'una parella de cendrosos a casa nostra si ometem allò que més els afecta. En realitat la nidificació es veurà profundament alterada i si vol portar-se a bon terme, les aus hauran d'acostumar-se a un paisatge canviant i a les molèsties ocasionades per l'home en el seu intent de salvar la posta o els polls. Ja des de l'any 80 s'organitza a la comarca de l'Alt Empordà la campanya anomenada "Operació Esparver Cendrós", dins les activitats iniciades per la IAEDEN (Institució Alt-empordanesa per a l'Estudi i Defensa de la Natura). Les campanyes i treballs de rescat de les niarades s'efectuen en

d'altres zones i països de l'àrea de cria de l'ocell en qüestió. La tasca es redueix a localitzar els nius i, previ contacte amb l'agricultor afectat, es deixa un tall de sembrat dempeus tot al voltant del niu, a l'hora de la sega. Per raons de discreció, en alguna ocasió s'ha optat per no deixar cap tipus de senyal que pugui indicar la presència del niu, i els polls s'amaguen sota bales de palla.

Sortosament, i en contrapunt amb la problemàtica situació dels nius, l'esparver cendrós és una au d'una gran plasticitat davant la presència i les activitats humanes i permet manipulacions freqüents dels ous i especialment dels polls, acceptant fortes modificacions del seu espai físic de cria.

Els últims dos anys, quan les tasques de recerca i localització s'han intensificat i han donat resultats força positius, un nou flagell s'ha sumat al de les segadores. L'espoliació dels nius i la violenta persecució dels esparvers; ben segur per obsessiònats en la creença que aquests rapinyaires disminueixen la riquesa genètica, ha anat a convertir allò que hauria estat una segura recuperació de l'espècie a casa nostra en un desastre ecològic que està menant l'esparver cendrós cap a una dramàtica i violenta extinció.

Caldrà en edicions properes, uns nous plantejaments d'aquesta campanya de salvaguarda. Es fa necessària una conscienciació de la població rural mitjançant cartells, fulletons i xerrades explicatives. També urgeix una real i efectiva aportació de mitjans tant econòmics com humans. L'esparver cendrós està en una situació crítica i per tant crítiques han de ser les mesures per provocar-ne el reeiximent. Si això ha de suposar un luxe amb unes coctraprestacions poc valorades pel conjunt de la societat, ens haurem de resignar i acceptar l'extermini dels últims esparvers cendrosos de les nostres terres.

